

Het Poolse hart van Chopin

De dubbele rustplaats van een jonggestorven componist

Op de Parijse *Cimetière du Père-Lachaise*, aan de Rue du Repos nummer 16, treurt de muze Euterpe boven een gebroken lier, te midden van een wirwar van oude grafmonumenten. Aan haar voeten worden nog dagelijks verse bloemen gelegd voor de romantische held die er in oktober 1849 te ruste werd gelegd. De Pools-Franse componist Frédéric Chopin ligt daar begraven. Zonder zijn hart.

Opnieuw begraven

De enige zekerheid in het menselijk bestaan is de dood. Hoe de dode herinnerd wordt, is aan de levenden. Iedere generatie schept haar eigen beeld van de geschiedenis, waardoor de waardering van een overleden persoon kan veranderen. En soms leidt dat tot een herbegrafenis. In deze serie kijken we naar bekende personen die na een herwaardering opnieuw begraven zijn. Dit keer over het Poolse hart van de componist Frédéric Chopin (1810-1849).

Chopins overlijden op 39-jarige leeftijd veroorzaakte een schokgolf in de negentiende-eeuwse *beau monde*. Het wonderkind van de romantiek was in de achttien jaar die hij in Parijs doorbracht, uitgegroeid tot een idool dat in heel Europa werd uitgenodigd voor privéconcerten en bezoek van beroemde bewonderaars ontving. Niet omdat hij zoveel muziek produceerde of graag in de belangstelling stond: zijn nalatenschap is belangrijker om zijn unieke, vernieuwende composities en zijn technisch ongeëvenaarde pianospel. Hij hield niet van massale concerten en beperkte zijn publieke optredens tot enige malen per jaar, voor selecte gezelschappen en liefst in zijn eigen woning. Dat had niet alleen met zijn karakter te maken, maar waarschijnlijk ook met zijn levenslange delicate gezondheid. Desondanks werd zijn uitzonderlijke talent in brede kring erkend.

Romantiek

Chopin geldt als een der grootste componisten van de romantische muziek. Deze stroming gaf muzikaal uiting aan de grote emoties die tijdens de romantiek werden verheerlijkt. Veel van deze muziek is programmatisch: in tegenstelling tot de periode ervoor was het doel niet alleen het creëren van mooie muziek, maar ook het vertellen van een mysterieus verhaal, het getuigen van liefde voor de natuur, de herinnering aan een historische periode of het benadrukken van vaderlandsliefde. Bovenal moest de nieuwe muziek een statement zijn tegen het rationalisme van de verlichting, er was weer ruimte voor ongeremd drama. Al deze invloeden waren voor de goede verstaander hoorbaar in de nieuw ontwikkelde genres als de nocturne, de impromptu en de rapsodie, terwijl ook de symfonieën langer, dynamischer en breder geïnstrumenteerd werden.

In deze periode werd muziek bereikbaar voor grotere groepen mensen. De door de aristocratie gesubsidieerde kamermuziek, die de basis vormde van de barok en de rococo, groeide uit tot festivals in grote concertzalen. Het betalende publiek kwam uit de groeiende middenklasse, had lang niet altijd een muzikale opleiding genoten, maar

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

In 1829 verbleef hij in Berlijn als gast van de Poolse prins Antoni Radziwill, de stadhouder van het groothertogdom Posen, die ernaar streefde de Pruisisch-Poolse banden aan te halen en Poolse kunstenaars te steunen. Een reis naar Wenen in hetzelfde jaar, waar hij triomfen vierde, opende de deuren naar de rest van Europa. De inmiddels als ‘muzikaal genie’ afgestudeerde Chopin vertrok op 2 november 1830 uit Warschau, zonder concreet reisdoel, en bevond zich in Wenen toen in zijn vaderland de Novemberopstand uitbrak.

Tsaren in Polen

Toen de jonge componist Polen verliet, was er van het land weinig meer over. Na de achttiende-eeuwse Poolse Delingen, drie in totaal, resteerde in 1795 helemaal niets meer van het ooit omvangrijke koninkrijk. Napoleon had in 1807 in een fractie van het voormalige Poolse grondgebied het hertogdom Warschau opgericht, een vazalstaat waarin hij delen van het door Pruisen en Oostenrijk geroofde grondgebied samenvoegde. Tijdens het Congres van Wenen werd het grootste deel van dit gebied omgedoopt tot Congres-Polen en toegekend aan tsaar Alexander I, die het als personele unie bestuurde. Het omvatte Zuid-Pruisen, Nieuw-Oost-Pruisen, Nieuw-Silezië en West-Galicië, maar verloor Posen (dat ging terug naar Pruisen) en Krakau (dat een zelfstandige republiek werd).

Alexander stond de nieuwe staat aanvankelijk een eigen parlement en regering, en een behoorlijk liberale grondwet toe, maar perkte de Poolse vrijheden geleidelijk steeds meer in. Formeel koning van Polen, benoemde hij zijn jongere broer Constantijn tot onderkoning. Zijn broer Nicolaas, die hem in 1825 als tsaar opvolgde en zichzelf in 1829 tot koning van Polen kroonde, maakte met zijn repressieve bewind korte metten met wat nog resteerde van de Poolse autonomie. Ondertussen hief Constantijn de ene na de andere Poolse organisatie op, verbood de liberale oppositiepartij en verving Poolse functionarissen op hoge posities door Russen.

wilde wel emotioneel geraakt worden. Dat wil niet zeggen dat in deze periode simpele muziek werd gecomponeerd. De stukken werden door de grotere orkesten, de nieuwe muziekinstrumenten en de hoge eisen aan de onderliggende boodschap juist steeds complexer. Een musicus was in deze tijd voor het eerst een hoogopgeleide professional, die voor de amateur ook nog weleens een eenvoudiger stuk wilde componeren. Zo ontstond de ‘lichte muziek’ als tegenwicht voor de serieuze *business* die ware grootheden baarde.

Poolse muziek

Chopin was al voor zijn vertrek naar Parijs, twintig jaar oud, een veelgevraagd pianist in zijn geboorteland Polen. Hij werd geboren in het hertogdom Warschau (of napoleontisch Polen) als zoon van een Franse vader en een Poolse moeder. Al vroeg bleek hij een wonderkind: op zijn zevende bracht hij zijn eerste composities (twee polonaises) uit en gaf hij zijn eerste publieke optreden. Zijn muzikale opleiding werd vanaf dit moment grondig aangepakt. Op zijn vijftiende speelde hij voor tsaar Alexander I, die hem een diamanten ring schonk. Rond deze tijd begon zijn naam in Europese kranten te verschijnen. Tijdens vakanties op het platteland leerde hij Poolse volksmuziek kennen, die zou blijven terugkeren in zijn composities.

‘Chopin hield niet van massale concerten en beperkte zijn publieke optredens tot enige malen per jaar, voor selecte gezelschappen’

Op 29 november 1830 vielen samenzwerende Poolse officieren het paleis van Constantijn in Warschau aan, de grootvorst wist echter te ontsnappen in vrouwenkleden. De laatste druppel voor de Poolse bevolking was het Russische plan om Poolse troepen te gebruiken tegen de Franse Julirevolutie en de Belgische opstandelingen in de Nederlanden. De volgende dag sloten gewapende burgers zich aan bij de Novemberopstand. Niet ▶

Linkerpagina: Het graf van Frédéric Chopin op de begraafplaats Père Lachaise. Foto: Olivier Deceur.
Boven: Chopin in Parijs, 1849. Foto: L.A. Bisson.

1 Pleasants, Henry (ed.). *Schumann on Music: A Selection from the Writings* (Dover, New York 1988), 114.

2 De Nederlandse Cystic Fibrosis Stichting schrijft over Chopins ziekte, tinyurl.com/KCTSZ.

3 Historianet, 'Inge-maakt' hart onthult doodsoorzaak van bekende componist', tinyurl.com/KHNDBC.

4 Zijn muziek mocht in Warschau niet worden gespeeld. Machlis, Joseph. *The Enjoyment of Music* (W. W. Norton, New York 1963), 150.

5 Vrt.be, 'Gepekeld hart van Chopin geeft na 170 jaar uitsluitel over zijn doodsoorzaak', tinyurl.com/KVRTGH.

veel later koos het Poolse leger de kant van de opstandelingen en werd een voorlopige regering uitgeroepen. Onder de opstandelingen heerste verdeeldheid: moest de tsaar worden gevraagd de Poolse grondwet eindelijk te respecteren, of moest in een oorlog de volledige onafhankelijkheid van Polen worden bevochten? De tsaar eiste totale overgave van de rebellen, zonder enige concessie, waarna zijn formele afzetting als Pools koning volgde op 25 januari 1831. Zo begon de Pools-Russische Oorlog.

Hoewel de Poolse aspiraties in heel Europa op sympathie onder de bevolking konden rekenen, waren de Europese regeringsleiders zuinig op het bestaande machtsevenwicht en op hun relaties met Rusland. De verwachte internationale steun voor de opstand bleef uit. Het Poolse leger bezweek uiteindelijk onder een weinig daadkrachtige regering en de Russische militaire overmacht. Op 5 oktober 1831 kwam er een einde aan de rebellenstaat. Polen werd een deel van het Russische Rijk en Warschau werd weinig meer dan een militaire basis. Poolse vrouwen zouden voortaan zwarte linten en sieraden dragen als teken van rouw.

Fransman

Chopin heeft zijn vaderland nooit meer teruggezien. De vriend met wie hij in november 1830 in Wenen verbleef, reisde terug naar Polen om zich bij de gewapende opstand aan te sluiten. De fijnbesnaarde componist met het zwakke gestel maakte, met pijn in zijn hart, een andere keuze. In september 1831 kwam hij aan in Parijs, waar hij zich in 1835 tot Fransman liet naturaliseren. Daar ontstond in 1831 ook zijn 'Revolutie-étude', waar-

in zijn verdriet om het neerslaan van de Novembelopstand doorklinkt. Intussen was in Frankrijk vanaf de achttiende eeuw een grote gemeenschap van Poolse ballingen ontstaan, die na de Novembelopstand verder groeide. Chopin onderhield warme contacten met deze landgenoten. Hij verfransde weliswaar zijn naam (in Polen heette hij Fryderyk Szopen), maar bleef zich Pool voelen en sprak nooit met gemak Frans. Zijn heimwee naar zijn verloren vaderland klonk de rest van zijn leven door in de polonaises en mazurka's die hij componeerde, waarin de volksmuziek van Polen herkenbaar is. In hoeverre Chopin nationalistische bedoelingen had met de Poolse invloeden in zijn muziek blijft een punt van discussie. Vast staat wel dat Poolse ballingen er kracht en troost in vonden en zijn muziek zelfs door de componist Robert Schumann als een potentieel gevaar voor de macht van de tsaar werd gezien.¹

Stormachtige relatie

Chopins laatste tien levensjaren werden gekenmerkt door zijn stormachtige relatie met de schrijfster George Sand, zes jaar ouder dan hij en een notoire mannenverslindster. Zijn toch al kwetsbare gezondheid ging na 1842 hard achteruit. Boze tongen beweerden dat zijn minnares een

Schilderij van de Novembelopstand in Polen. Gemaakt door Marcin Zaleski in 1831. Bron: National Museum in Warschau.

Luisteren

Anti-Russische muziek van Chopin, weergaloos gespeeld door de Rus Evgeny Kissin:

Polonaise: youtu.be/8QT7ITv9Ecs.

'Revolutie-étude': youtu.be/7VWVHBHeNrg4.

Boven: Handgeschreven bladmuziek van Chopin. Foto: Altrendo Images/ Shutterstock.com. Onder: De zuil met het hart van Chopin in de Kerk van het Heilige Kruis in Warschau.

verwoestende invloed had op zowel zijn fysieke toestand als zijn muzikale productie. In werkelijkheid leed de tengere componist waarschijnlijk zijn hele leven aan een chronische aandoening. Destijds werd hij gediagnosticeerd met tbc, maar zijn symptomen kunnen evengoed duiden op taaislijmziekte.² In elk geval verslechterde zijn toestand snel in de zomer van 1849. Zijn zus Ludwika kwam in juni op zijn verzoek naar Parijs met haar man en dochter. Op 17 oktober overleed hij, in gezelschap van Ludwika en een handvol intieme vrienden. Pas op 30 oktober vond de begrafenis plaats. Omdat de internationale belangstelling overweldigend was, werden kaartjes voor de dienst verkocht en moesten meer dan 3.000 bezoekers uit Londen, Berlijn en Wenen worden geweigerd. De overdadige ceremonie en het prachtige grafmonument werden betaald door zijn rijke Schotse bewonderaarster Jane Stirling, die hem in zijn laatste jaar financieel had ondersteund. Er is veel gespeculeerd over Chopins directe doodsoorzaak, op basis van zijn eigen brieven over zijn gezondheidsklachten en beschrijvingen van anderen die hem in zijn laatste levensjaar ontmoetten. Destijds namen overledenen de ware toedracht meestal mee in hun graf, maar in dit geval liep het anders. Chopin zou zo bang zijn geweest om levend te worden begraven, dat hij zijn zus smeekte na zijn dood zijn hart te laten verwijderen.³ Dat gebeurde, waarna het werd geconserveerd in cognac. In 1850 smokkelde Ludwika het mee terug naar Warschau. Daar

rust het inmiddels in een zuil in de Kerk van het Heilige Kruis, waaruit het in 1944 tijdelijk door de Duitsers werd verwijderd: ook zij zouden bang zijn geweest voor Chopins impact op het Poolse nationalisme.⁴ In 2014 mochten onderzoekers het bekijken, zonder de vaas met alcohol te mogen openen. Zij concludeerden dat de componist moet zijn overleden aan pericarditis, een ontsteking van het hartzakje, die dodelijk werd in combinatie met chronische tbc.⁵ Een herbegravenis van de beroemde, door heimwee gekwelde Pool is er nooit van gekomen, maar zijn hart kwam uiteindelijk thuis. ■